

**НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

БИТОЛА

2015

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Претседател на редакциски одбор:
Александар Литовски

Членови на редакциски одбор:
Лиљана Христова
Викторија Момева Алтипармаковска
Ристо Палигора
Зоран Алтипармаков

Технички секретар: Владо Ѓоревски

Превод на англиски: Силвана Петрова Насух
Лектор: Калиопи Бојчиновска
Печати: Херакли Битола
Тираж: 500

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

94(497.7)"18/19"(082)
930.85(497.7)(082)

ЗБОРНИК на трудови / [уредник Александар Литовски]. - Битола : НУ
Завод и Музеј Битола, 2015. - 195 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Summaries кон повеќето трудови. -
Библиографија кон повеќето трудови

ISBN 978-608-4754-05-3

а) Македонија - Историја - 19-20в. - Зборници б) Македонија -
Културна историја - Зборници
COBISS.MK-ID 99192586

Почитувани читатели!
Почитувани колеги!

„Зборникот на трудови“ на Националната установа Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола е стручно и научно списание кое има за цел на стручната и пошироката јавност да им презентира изворни материјали и нови сознанија, кои ќе бидат научно издржани и кои ќе ја збогатат ризницата од знаења во областите на кои се однесуваат.

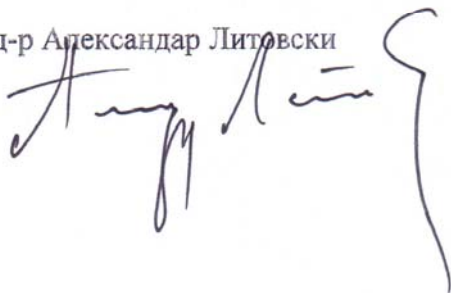
Со задоволство можеме да истакнеме дека пред вас се наоѓа новиот осумнаесетти број на ова наше списание и, како што ќе можете да забележите, во него се поместени осумнаесет прилози од наши колеги кои не се само од редот на вработените во НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола, туку и колеги кои работат во различни научни и културни институции низ Република Македонија.

И во овој број на „Зборникот на трудови“ го зачувавме ликовно-графички лик на корицата, а на самиот крај, ги приложуваме инструкциите за авторите, со цел да информираме за тоа како треба технички да се подготвуваат статиите за нашиот Зборник. Со објавување и на овој осумнаесетти број од нашиот „Зборник на трудови“, се надеваме дека ќе ја поттикнеме заинтересираноста за идно учество на сите колеги од сродните стручни институции, како и од сите останати научни институции во Република Македонија, а кои работат на теми кои се во сферата на заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, како и од музеологијата, историјата на уметност, етнологијата, фолклористиката, археологијата, историјата...

На крајот, повторно Ве информираме дека Редакцискиот одбор, а пред сè претседателот и техничкиот секретар, стојат на располагање во текот на целата година со цел да разјаснат евентуални нејаснотии и да ги прифатат испратените стручни трудови за наредниот број на „Зборник на трудови“.

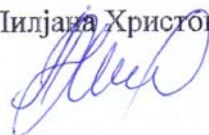
Претседател на Редакцискиот одбор

д-р Александар Литовски

Директор

Лилјана Христова

Содржина:

Георги Димовски

Учениците Евреи во битолските католички (француски) училишта.....7

Александар Литовски,

Последиците од убиството на Спасое Хаџи Поповиќ во Битола.....23

Роберто Трајковски,

Активноста на Третиот Рајх за организирање на месна самозаштита (милиција) во Западна Македонија во крајот на 1943 и првата половина на 1944 година.....37

Рубинчо Белчески,

Народен музеј - „Завод за заштита на спомениците на културата и музеј“ - Прилеп во весникот „Нова Македонија“.....46

Лидија Ѓурковска,

Дискусијата на Павел Шатев на седницата на Второто редовно заседание на Уставотворното собрание на НРМ од 25. 12. 1946 година.....60

Габриела Топузовска,

Активностите на Хигиенскиот завод за еридикација на маларијата во Македонија по Втората светска војна.....68

Александар Симоновски,

Активностите на Битолскиот областен народноослободителен одбор при организирањето на образованието и културата во Македонија во 1944 година.....77

Илија Василески,

Панко Брашнарлов - од истакнат национален борец до жртва на комунистичкиот режим.....87

Бранко Ѓоргиев,

Помалку познати револуционерни дејци од Струмица и Струмичко во времето на основањето на Македонската револуционерна организација до почетокот на Балканските војни (1893-1912/13).....93

Мери Стојанова, Традиционалната исхрана на населението во Преспа.....	106
Даница Цокиќ, Мултикултурниот аспект на народното градителство и неговото влијание на граѓанското општество во Браничевскиот регион.....	119
Милена Беновска–Сбкова, Културното наследство и политиката на сеќавањето во пограничниот регион на бугарскиот град Златоград.....	127
Оливера Макриејска, Примена на аналитички спектроскопски техники во истражувачките работи на иконата Свети Наум Охридски од црквата Свети Великомаченик Димитриј во Битола.....	139
Душко Цветанов, Можна убикација на Палеокастро (тврдина или населба), крај манастирот „Богородица Елеуса“ - с. Велјуса, Струмичко.....	153
Гоце Наумов, Слободан Стојкоски, Нови предисториски тумби во Пелагонија.....	167
Зоран Алтипармаков, Гордана Филиповска Лазаровска, Весна Калпаковска, Роберт Михајловски, Приказ на епиграфски споменик - Скочивирски натпис.....	180
Владо Ѓорески, Кратки размисли за балканскиот цртеж и графика или ламентот за вечниот очај (извадок од подолга студија).....	193
Марјан Иваноски, Димитар Љоровски Вамваковски, Еден документ за доселувањето на муслиманското население од Косово и Метохија, Црна Гора, Санџак и Босна и Херцеговина во Народна Република Македонија (1951-1956).....	206
Инструкции за авторите на прилози во "Зборник на трудови" на НУ Заводот за заштита на спомениците и музеј - Битола.....	215

Илија ВАСИЛЕСКИ,¹

ПАНКО БРАШНАРОВ - ОД ИСТАКНАТ НАЦИОНАЛЕН БОРЕЦ ДО ЖРТВА НА КОМУНИСТИЧКИОТ РЕЖИМ

Апстракт: *Во овој труд прикажан е ликот и делото на Панко Брашнарoв, истакнат македонски револуционер, борец за слобода и правда на македонскиот народ, еден од втемелувачите на современата македонска држава низ поставките на Музејот на Македонската борба за државност и самостојност, Музеј на ВМРО, Музеј на жртвите на комунистичкиот режим*

Клучни зборови: *Музеј, македонска борба, Македонски револуционер, АСНОМ, КПЈ, Информбиро, УДБА, Голи Оток.*

Историската наука го познава Панко Брашнарoв како скромен, чесен и тивок велешанец, посветен на своите дела и истраен во своите идеали. Во неговиот лик, историјата препознава голем македонски револуционер од времето на илиденскиот период, член на ТМОРО, народен учител, член на ЦК на ВМРО (Обединета) и потпретседател на Президиумот на АСНОМ. Тој е човекот кој со целото свое битие се посвети на ослободувањето и обединувањето на Македонија, барајќи правда и достоин живот за селанецот и за работникот. За таа тврдокорност и упорност во остварувањето на своите идеали, голем дел од животот го помина во затвори. Поради својата скромност, патриотизмот што го носеше во себе и истрајноста во борбата за решавање на македонското прашање, остана без свое семејство и потомство². Неговиот гроб не се знае, но, се знаат и се паметат неговите големи дела низ мачните искушенија на македонската историја.

Панко Брашнарoв е роден во Велес на 27 јули 1883 година, (стар стил), односно на 9 август 1883 година, (нов стил), од татко Годор Брашнарoв и мајка Коца Брашнарoва, родена Белчева³. Своето образование го започнува во родниот град во егзархиската прогимназија, која ја завршува во 1898 година.⁴ Потоа се запишува во Машкото педагошко трикласно училиште во

¹ м-р Илија Василески, водич во Музеј на Македонската борба за државност и самостојност, Музеј на ВМРО, Музеј на жртвите на комунистичкиот режим, ул. „11 март“, бр.1 Скопје; Ул. „Ленинова“ 16а/12, Скопје; Pljajasileski@yahoo.com

² Усна изјава од Костадин Сарагинов од Скопје, правнук на Панко Брашнарoв, октомври 2014 година.

³ Крштеница на Панко Брашнарoв издадена од Велешката Митрополија бр.221, од 10 април 1913 година, Музеј на Македонската борба...

⁴ Българско мџшко трикласно и педагогическо училище въ г. Скопие, Свидѣтелство за свършенъ курсъ № 3, 27 Јуни 1902 година, Музеј на Македонската борба...

Скопје, кое го завршува во 1901 година.⁵ По завршувањето на училиштето, започнува да работи како народен учител во повеќе градови низ Македонија.⁶

Со своите револуционерни дела што ги остави зад себе, како исклучително значајна личност во македонската историја, Панко Брашнарков зазема достоинствено место и во Музејот на Македонската борба за државност и самостојност, Музеј на ВМРО, Музеј на жртвите на комунистичкиот режим. Во поставката на Дванаесеттото одделение на Музејот, во кое е претставен периодот на Антифашистичката и Народнослободителната борба на македонскиот народ од 1941 до 1944 година, во негова чест, поставена е уметничка слика-портрет, која го претставува животот и делото на револуционерот и со гордост ја одсликува неговата значајна улога, која му е доделена, како најстар член и делегат, да го отвори Првото заседание на АСНОМ.⁷

Уметничката слика, односно стоечки портрет на Панко Брашнарков⁸, ги отсликува и неговите емоции содржани во поздравниот говор, во манастирот „Свети Отец Прохор Пчињски“, каде што им се обрати на своите сонародници и го објави отворањето на Првото Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија⁹. Во своето излагање, тој дава историски преглед на настаните поврзани со револуционерната борба на македонскиот народ, искажувајќи го и неговиот идеал за создавање слободна македонска држава во рамките на нејзините географски и етнички граници.¹⁰ По конституирањето на АСНОМ, на Панко Брашнарков му се доделувани значајни функции. Избран е за потпретседател на Президиумот на АСНОМ, за Народен пратеник во народното собрание на Народна Република Македонија¹¹ како и за Народен

⁵ Исто.

⁶ Свидџелство на Българската Църква, № 5826, 27 август 1915 година. Гр. София, Музеј на Македонската борба...

⁷ На 2 август 1944 година на Илинден во пространата сала на историскиот манастир „Свети Отец Прохор Пчињски“ во попладневните часови се одржа Првото заседание на АСНОМ. Заседанието го отвори најстариот член на Иницијативниот одбор Панко Брашнарков, учител од Велес. (АСНОМ документи Том I Книга I, Скопје, 1984 година, стр. 107).

⁸ Портретот е масло на платно, насликан од македонскиот сликар Милош Коцман.

⁹ АСНОМ документи..., стр. 108, 109.

¹⁰ Виолета Ачковска, Лекции од историјата на современата македонска држава (1944-1991), Скопје, 2011 година, стр. 27.

¹¹ Легитимација од функција народен пратеник на Панко Брашнарков, бр. 26 од 25 мај 1947 година, Музеј на Македонската борба...

пратеник во Собранието на Федеративна Народна Република Југославија,¹² член е и на одборот на Народниот Фронт на Македонија¹³

Годините поминати низ тешки искушенија на порази и победи, на Брашнарлов му го доделија епитетот: истакнат македонски револуционер, национален борец за слобода и правда и втемелувач на современата македонска држава. Но, по завршувањето на Втората светска војна и етаблирањето на Македонија во Југословенската федерација, доаѓа до голем пресврт во неговиот живот. Затечен од противречностите меѓу создадената македонска држава како гарант за националниот прогрес на македонскиот народ и строгата идеолошка контрола во сите сегменти на живеење и творење, диктирана од Комунистичката партија во југословенската федерација, Брашнарлов доаѓа до политички и идеолошките разлики и несогласувања со раководството на КПЈ. Овие разлики особено се изразени за време на советско – југословенскиот конфликт во 1948 година, со разединување на ставовите и политичкиот судир меѓу КПЈ и КПСС, односно несогласувањата на релација Тито – Сталин и со донесувањето на Резолуцијата на Информбирото.¹⁴ Во овој период од страна на КПЈ започна силна кампања против приврзаниците на Информбирото. Започнаа гонења, монтирани судски процеси, следење и апсење на поддржувачите на Информбирото. Во вителот на политичките превирања, изоляции, политички деградирања и идеолошките пресметки се најде и Панко Брашнарлов, како следбеник и поддржувач на ставовите на Информбирото, а со тоа изразувајќи го своето незадоволство по однос на нерешавањето на прашањето за обединување на Македонија, За сметка на тоа, тој се откажа од сите доделени функции, а скромноста која го одликуваше неговото битие, го откажа од привилегиите што можеше да ги има.¹⁵ Иако веќе пензиониран,¹⁶ со оглед на тоа што го поддржа Информбирото, тој е обележан како „информбировец“ и

¹² Членска карта – Народна Скупштина Федеративне Народне Републике Југославије, Веќе Народа, на име Брашнарлов Панко, народни посланик, бр. 335, од 1.V. 1946 година, Музеј на Македонската борба...

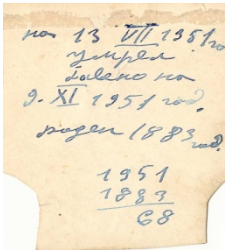
¹³ Членска карта бр. 472/12, Панко Брашнарлов чиновник, член е на одборот на Народниот Фронт на Македонија, XII блок и III реон, Град Скопје, околија ул. 370, бр. 23. Музеј на Македонската борба за државност и самостојност, Музеј на ВМРО, Музеј на жртвите на комунистичкиот режим. Народниот фронт на Македонија е масовна политичка организација на целиот македонски народ, без оглед на верската, националната и политичката припадност, со цел да се мобилизираат сите сили во НОБ, за ослободување на Македонија. (Историско одељење Централног Комитета КПЈ, Историски архив Комунистичке Партије Југославије, Том VII, Македонија у народноослободилачком рату и народној револуцији 1941-1944, Београд, 1951, стр.350-351).

¹⁴ Виолета Ачковска, Лекции од историјата на современата македонска држава (1944-1991), Скопје, 2011, стр. 113-114

¹⁵ Усмена изјава од Костадин Сарагинов од Скопје, правнук на Панко Брашнарлов, октомври 2014 година

¹⁶ Решение за пензија на Панко Брашнарлов, П. Бр.5744/1950 година, Министерство за социјални грижи на НРМ, Управа за Социјално осигурување Скопје, Музеј на Македонската борба за државност и самостојност...

е следен од органите на тогашната Управа за државна безбедност (УДБ-а). На 11 декември 1950 година, во 6 и 30 часот наутро, се секава неговиот правнук,

Костадин Сарагинов, со налог за претрес, од органите на УДБ-а тој е уапсен и подложен на седуммесечно исцрпувачко сослушување¹⁷. Така, Панко Брашнарлов, од заслужен Македонец, со големи револуционерни идеи, стана политички неподобен, етикетиран како „информбировец“, а со тоа и како непријател на државата. Без никаков официјален документ за кривична одговорност, а врз основа на прекршочна постапка, на 29 јуни 1951 година,¹⁸ со

образложение дека измислувал и ширел лажни вести со кои го нарушувал спокојството на граѓаните, а со тоа го нарушувал јавниот ред и мир, го испратија на 24 месеци „превоспитување и општествено полезна работа“, на озогласениот јадрански остров и психолошко мачилиште Голи Оток. Патот кон логорот на јадранскиот остров Голи Оток, Панко Брашнарлов го поминува заедно со други „информбировци“ натоварени и врзани со ортома во товарен воз за Риека, а оттаму претепани и измалтретирани низ „удбашкиот шпалир“, голготата ја продолжуваа по Јадранско море со бродот „Пунаг“. На Голи Оток, Брашнарлов се соочува со најголемите понижувања и измачувања што може да ги доживее едно човечко суштество, безмилосно претепуван до смрт и психички малтретиран. Иследниците што го малтретираа и тепаа, го убија неговиот дух и го скршија човекот во него.¹⁹ Крвкото и изнемоштено тело на Панко Брашнарлов не можеше повеќе да ја издржи затворската тортура. Почина на 13 јули 1951 година, во 13 часот, на 68 годишна возраст.²⁰ По четири месеци од неговата смрт, по службена должност ја известија неговата внука, Богданка Брашнарлова, дека Панко Брашнарлов починал.²¹

Во Тринаесеттото одделение во Музејот претставен е периодот на жртвите од комунистичкиот режим. Во него е поставена и восочната фигура на Панко Брашнарлов, која го претставува неговото изнемоштено тело, физички пропаднато, доловувајќи го и амбиентот во кој престојувал на озогласениот логор на јадранскиот остров, Голи Оток.

¹⁷ Усмена изјава од Костади Сарагинов од Скопје, правнук на Панко Брашнарлов, октомври 2014 година

¹⁸ Решение бр. 766 од 30.06 1951 година, Народен одбор на град Скопје, комисија за прекршоци, Музеј на Македонската борба...

¹⁹ Виолета Ачковска, Никола Жежев, Репресијата и репресираните во најновата македонска историја (прв дел), Макавеј, Скопје, 2005 година, стр. 263-265.

²⁰ Записник за смртта на Панко Брашнарлов на Голи Оток, 13.07.1951 година, потпишан од мајор Сотировски Киро, капетан Блануша Миле, капетан Киро др. Алија и затвореникот др. Никола Николик, Музеј на Македонската борба...

²¹ Извадок од известувањето дека Панко Брашнарлов е покоен до неговата внука Богданка, Музеј на Македонската борба...

Така заврши еден животен пат на голем македонски револуционер, кој целиот свој живот и го посвети на Македонија. На јадранскиот остров неправедно згасна животот на народниот учител, илинденецот, најстариот делегат кој го отвори Првото заседание на АСНОМ, Панко Брашнарлов. Тој заедно со плејада истомисленици, заслужни македонски дејци, поради своите идеолошки убедувања, спротивни на идеолошката сфера на КПЈ, беше репресиран, односно беше жртва на репресија на комунистичкиот режим. За Панко Брашнарлов, за неговиот живот и за неговата мрачна судбина, напишани се многу сведоштва и сеќавања. Едно од нив е и десеттото писмо на македонскиот поет Венко Марковски.²² Во писмото поетот меѓу другото ќе напише:

*„Чекори стариот учител Панко Брашнарлов, другарот на Васил Главинов, револуционерот, интернационалистот, кој го обрекол својот живот на борбата за правда и слобода. Тој живеел во најтешки услови како ехимонах, не почувствувал нежно милување на мила другарка, ја влечел затвореничката риза, одделуван од блиски роднини, уште неизрадуван на изгревот на социјализмот, кој небеше го доизрекол уште својот говор при создавањето на АСНОМ и него мрачниот насилник го фрла во пеколот на Голи Оток, и Панко Брашнарлов исчезнува без трага“.*²³

На сето досега исказано, неговиот правнук Костадин Сарагинов, ќе додаде: *„Не успеа да формира семејство затоа што никогаш немал свој дом, а судбината сурово си поиграла со него, не дозволувајќи му до денешен ден барем да има свој гроб“*

Библиографија:

АСНОМ документи Том I Книга I, Скопје, 1984 година, стр. 107). АСНОМ документи

Виолета Ачковска, Лекции од историјата на современата македонска држава (1944-1991), Скопје, 2011 година.

Историско одељење Централног Комитета КПЈ, Историски архив Комунистичке Партије Југославије, Том VII, Македонија у народноослободилачком рату и народној револуцији 1941-1944, Београд, 1951,

²² Изразито талентиран македонски поет, роден на 15 март 1915 година во Скопје, жртва на репресијата на комунистичкиот режим (Виолета Ачковска, Никола Жежев, исто, стр. 239).

²³ Податокот за десеттото писмо на Венко Марковски посветено на Панко Брашнарлов, го добив од Костадин Сарагинов од Скопје, правнук на Панко Брашнарлов, во октомври 2014 година.

Виолета Ачковска, Никола Жежов, Репресијата и репресираните во најновата македонска историја (прв дел), Макавеј, Скопје, 2005 година,

Документи: Музеј на Македонската борба за државност и самостојност, Музеј на ВМРО, Музеј на жртвите од комунистичкиот режим,

Интервју: Костадин Сарагинов од Скопје, правнук на Панко Брашнарков.

Заклучок:

Од досега изнесеното, можеме да заклучиме дека се работи за исклучително значајна личност во македонската историја. Брашнарков беше национален борец за човековите права и слободи и тоа од времето на илинденскиот период, па сè до конституирањето на АСНОМ и втемелувањето на македонската држава. За да се зачуваат од заборавот и да послужат како пример за генерациите што доаѓаат, Музејот на Македонската борба за државност и самостојност, широко ги отвори своите порти и го овековечи благородниот лик на Панко Брашнарков, го овековечи животот и делото на скромниот и тивок учител од Велес, заедно со плејада македонски дејци, втемелувачи на македонската држава.

Summary

From the above mentioned, we can conclude that we are speaking about a very important person in the Macedonian history. Brashnarov was a national fighter for human rights and freedoms since the time of the Ilinden period until the establishment of ASNOM and the establishment of the Macedonian state. In order to save it from oblivion and to serve an example for the forthcoming generations, the Museum of the Macedonian struggle for Statehood and Independence, Museum of the Internal Macedonian Revolutionary Organization, the Museum of the victims of the communist regime, have widely opened their doors and have perpetuated the noble character of Panko Brashnarov, have immortalized the life and work of the modest and silent teacher from Veles, together with numerous Macedonian activists, founders of the Macedonian state.